

**TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF ECONOMICS**

VOLUME 7 / 2024

LABOR ECONOMICS

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ilmiy elektron jurnali

**LABOR ECONOMICS AND
HUMAN CAPITAL**

scientific electronic journal

2025-yil 3-son

Volume 4, Issue 3, 2025

**MEHNAT IQTISODIYOTI
VA INSON KAPITALI**
ISSN: 3030-3117

LABORECONOMICS.UZ

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

№ 3-2025

**ЭКОНОМИКА ТРУДА И ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ
КАПИТАЛ**

LABOR ECONOMICS AND HUMAN CAPITAL

“Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 328/3-sonli qarori bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: “Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy maktabi.

Tahririyat manzili:

100066, Toshkent shahri, Islom Karimov ko'chasi,
49 uy

Elektron manzil: ilmiymaktab@gmail.com

Jurnal web-sayti: www.laboreconomics.uz

Bog'lanish uchun telefonlar:

+998998818698

Tahririyat Kengashi raisi:**(Chairman of the Editorial Board)**

Abduraxmanov Qalandar Xodjayevich, O'zFA akademigi

Tahririyat Kengashi a'zolari:**(Members of the Editorial Board)**

Sharipov Kongratboy Avezimbetovich, t.f.d., prof.
Yusupov Axmadbek Tadjiyevich, i.f.d., prof.
Raifkov Kudratilla Mirsagatovich, i.f.d., prof.
Xalmuradov Rustam Ibragimovich, i.f.d., prof.
Umurzakov Baxodir Xamidovich, i.f.d., prof.
Nazarov Sharofiddin Xakimovich, i.f.d., prof.
Jumayev Nodir Xasiyatovich, i.f.d., prof.
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof.
Zokirova Nodira Kalandarovna, i.f.d., prof.
Xudoyberdiyev Zayniddin Yavkachevich, i.f.d., prof.
Muxiddinov Erkin Madorbekovich, i.f.f.d., (PhD)
Xolmuxammedov Muhsinjon Murodullayevich, i.f.n., dots.
G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich, i.f.d., prof.
Irmatova Aziza Baxramovna, i.f.d., prof.
Shakarov Zafar Gafarovich, i.f.f.d., (PhD)

Jamoatchilik Kengashi a'zolari:**(Community Council members)**

Bred Bodenxauzen (AQSh)
Jon Ankor (Buyuk Britaniya)
Odegov Yuriy Gennadevich (Rossiya Federatsiyasi)
Xeynz Miller (AQSh)
Sung Dong Ki (Koreya Respublikasi)
Masato Xivatari (Yaponiya)
Gerxard Feldmayer (Germaniya)
Eko Shri Margianti (Indoneziya)
Ahmed Mohamed Aziz Ismoil (Misr)
Rohana Ngah (Malayziya)
Sharifah Zanniyerah (Malayziya)
Teguh Dartanto (Indoneziya)
Nur Azlinna (Saudiya Arabistoni)
Muhammed Xoliq (Pokiston)
Alisher Dedaxonov (Toshkent)

Mas'ul muharrir (Editor-in-Chief): G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich

Ijrochi muharrir (Executive Editor): Iskandarova Dilafruz Ikrom qizi

Veb-administrator (Web admin): Musayev Xurshid Sharifjonovich

MUNDARIJA (CONTENTS)

MEHNAT BOZORI VA MEHNAT MUNOSABATLARI

A.J.Anvarxonov	<i>The role of special economic zones in job creation</i>	5-12
F.B.Batirov	<i>Dunyo istiqbolli tajribalarini qo'llash orqali bandlikni ta'minlash</i>	13-22
T.M.Bobojonov	<i>Yashil iqtisodiyot sharoitida ish bilan bandlik imkoniyatlarini kengaytirishda sun'iy intellektning roli</i>	23-37
F.A.Ibragimova D.I.Iskandarova	<i>Tadbirkorlik faoliyatida marketing strategiyalarining mehnat unumdorligiga ta'siri</i>	38-45
A.A.Nizametdinov	<i>Mahallalarda aholini o'zini o'zi band qilishni baholash omillari</i>	46-56

INSON KAPITALI

M.O.Hamrokulov	<i>From workforce to human capital: the future of management</i>	57-63
Y.X.Turdiyeva	<i>Особенности развития государственно частного партнёрства в системе дошкольного образования республики Узбекистан</i>	64-68

INSON TARAQQIYOTI

N.S.Qayumova	<i>Cultural and socio-economic drivers of informal social protection systems in Uzbekistan</i>	69-80
D.I.Iskandarova	<i>O'zbekistonda aholi turmush farovonligini yaxshilash va daromadlarni oshirishda tadbirkorlikni rivojlantirishning ahamiyati</i>	81-88

KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH

S.P.Qurbonov	<i>“Kambag'allik qopqoni” faolligi va uni unumli bandlik tamoyillari asosida so'ndirish imkoniyatlari</i>	89-104
--------------	---	--------

INSON RESURLARINI BOSHQARISH

I.A.Imomov D.X.Umirova	<i>Improving the system of human resource capacity management in higher education institutions: evidence from Uzbekistan</i>	105-121
M.G.Umarxodjayeva N.R.Omanova	<i>Tashkilotlarning ichki va tashqi muhitini baholash</i>	122-131

M.G.Tuychiyeva	<i>Современные тенденции и вызовы в банковском риск-менеджменте</i>	132-141
TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH		
A.A.Abduqahorov	<i>Kichik va o'rta biznes subyektlari eksport faoliyatini qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish yo'nalishlari</i>	142-151
Z.T.Amirov	<i>Sanoat mahsulotlari tayyorlash jarayoniga xos xususiyatlar</i>	152-160
I.S.Foziljonov	<i>O'zbekistonda faoliyat yurituvchi korxonalarda pul oqimlari samaradorligini baholash amaliyoti</i>	161-168
Ch.A.Jabborova	<i>Aksiyadorlik jamiyatlarida soliq majburiyatlari hisobi...</i>	169-175
S.R.Safayeva	<i>Environmental sustainability in tourism: perspectives for Uzbekistan</i>	176-185
S.R.Yakubov	<i>Yakka tartibdagi tadbirkorlar faoliyatini soliqqa tortish mexanizmining rivojlanish bosqichlari</i>	186-198
GENDER TENGLIGI		
Sh.Q.Xoliyorova	<i>Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasida xotin-qizlar barqaror ish bilan bandligini oshirishning istiqbolli yo'nalishlari</i>	199-208

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

“KAMBAG’ALLIK QOPQONI” FAOLLIGI VA UNI UNUMLI BANDLIK TAMOYILLARI ASOSIDA SO’NDIRISH IMKONIYATLARI

Qurbonov Samandar Pulatovich

Mehnat bozori tadqiqotlari instituti, doktorant,
TDIU, "Mehnat iqtisodiyoti" kafedrası dotsenti, PhD
e-mail: s.kurbonov@tsue.uz

Annotatsiya. Maqolada kambag’allik qopqonining mohiyati va uni so’ndirish yo’llari mehnat bozori siyosatları va unumli bandlik tamoyillari asosida tahlil qilingan. Panel ma’lumotlari tahlili natijalariga ko’ra, ish bilan bandlik indeksi va YAHM o’sishi kambag’allik darajasini sezilarli pasaytiradi, ishsizlik va inflyatsiya esa aksincha, uni kuchaytiradi. Shu bilan birga, minimal ish haqi va ijtimoiy to’lovlar aholining daromad poli sifatida kambag’allik qopqonini zaiflashtirishda muhim ahamiyatga ega ekani aniqlangan. VAR modeli asosida 2025–2030 yillarga qadar O’zbekistonda kambag’allik darajasi bosqichma-bosqich pasayishi prognoz qilingan. Natijalar shundan dalolat bermoqdaki, unumli bandlik — ya’ni adekvat ish haqi, mehnat huquqlari va ijtimoiy himoya bilan ta’minlangan sifatli ish o’rinlari — kambag’allik qopqonini so’ndirish va aholi turmush darajasini oshirishning asosiy mexanizmi hisoblanadi.

Kalit so’zlar: kambag’allik qopqoni, unumli bandlik, mehnat bozori, ishsizlik, inflyatsiya, ijtimoiy himoya, minimal ish haqi, iqtisodiy o’sish, panel ma’lumotlari tahlili, VAR modeli.

АКТИВНОСТЬ «ЛОВУШКИ БЕДНОСТИ» И ВОЗМОЖНОСТИ ЕЁ ПРЕОДОЛЕНИЯ НА ОСНОВЕ ПРИНЦИПОВ ПРОДУКТИВНОЙ ЗАНЯТОСТИ

Курбанов Самандар Пулатович

Институт исследований рынка труда, докторант,
ТГЭУ, PhD, доцент кафедры «Экономика труда»

Аннотация. В статье анализируется сущность «ловушки бедности» и пути её преодоления на основе политики на рынке труда и принципов продуктивной занятости. По результатам анализа панельных данных установлено, что индекс занятости и рост ВВП существенно снижают уровень бедности, тогда как безработица и инфляция, напротив, усиливают её. При этом минимальная заработная плата и социальные выплаты играют важную роль в качестве «доходного пола» в ослаблении ловушки бедности. На основе VAR-модели прогнозируется постепенное снижение уровня бедности в Узбекистане в период 2025–2030 годов. Полученные результаты свидетельствуют о том, что продуктивная занятость — то есть качественные рабочие места с адекватной заработной платой, трудовыми правами и социальной защитой — является ключевым механизмом преодоления ловушки бедности и повышения уровня жизни населения.

Ключевые слова: ловушка бедности, продуктивная занятость, рынок труда, безработица, инфляция, социальная защита, минимальная заработная плата, экономический рост, анализ панельных данных, VAR-модель.

THE ACTIVITY OF THE “POVERTY TRAP” AND THE POSSIBILITIES OF EXTINGUISHING IT ON THE BASIS OF PRODUCTIVE EMPLOYMENT PRINCIPLES

Kurbonov Samandar Pulatovich

Institute for Labor Market Research, doctoral student,
Associate Professor of the "Labor Economics" Department, PhD

Abstract. The article analyzes the essence of the poverty trap and the ways to overcome it through labor market policies and the principles of productive employment. According to the results of panel data analysis, the employment index and GDP growth significantly reduce the level of poverty, while unemployment and inflation, on the contrary, increase it. At the same time, the minimum wage and social transfers play an important role as an income floor in weakening the poverty trap. Based on the VAR model, it is forecasted that the poverty rate in Uzbekistan will gradually decline during 2025–2030. The findings indicate that productive employment—namely, quality jobs that ensure adequate wages, labor rights, and social protection—represents the key mechanism for overcoming the poverty trap and improving the population’s living standards.

Keywords: poverty trap, productive employment, labor market, unemployment, inflation, social protection, minimum wage, economic growth, panel data analysis, VAR model.

Kirish

Kambag'allik qopqoni – bu aholi yoki xo'jalik birliklari resurslarining yetarli emasligi sababli o'z holatini o'zgartirish imkoniyati cheklanib qolishi bilan tavsiflanadigan holatdir. Uning mohiyati shundaki, kambag'allikdagi odamlar ta'lim, sog'liq va mulkka sarmoya kirita olmagan uchun mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lmaydi, kam daromad oladi va yana kambag'allikda qoladi. Bu jarayon o'z-o'zini qayta ishlab chiqaradigan “siklik mexanizm”ga aylanadi.

Kambag'allik qopqoni faolligini bartaraf etish uchun xalqaro tajribalar turli yo'llardan foydalanib kelishmoqda. Masalan, Janubiy Koreya misolida ommaviy savodxonlik va texnik ta'lim bo'ycha strategik dasturlar ishlab chiqib, mehnat bozori uchun yuqori malakali kadrlarni tayyorlab, mamlakatni iqtisodiy rivojlanishning yangi bosqichiga olib chiqqan bo'lsa, Braziliya shartli ijtimoiy to'lovlar orqali oilalarni farzandlarini maktabga yuborish va tibbiy xizmatdan foydalanishga majbur qildi, bu esa kambag'allikning avloddan avlodga o'tishini chekladi.

Tegishli institutlar samarali faoliyati va taqsimotdagi adolatli siyosatlari qopqonni zaiflashtiradi. Skandinaviya mamlakatlari barqaror ijtimoiy davlat modelini shakllantirib, aholiga keng qamrovli ijtimoiy kafolatlar berishgan.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda “Yagona ijtimoiy reestr” tizimi joriy etilib, ijtimoiy yordamlar maqsadli ravishda yetkazib berilmoqda va kambag'allikni qisqartirish strategiyasi amalga oshirilmoqda. Demak,

kompleks yondashuv – ta’lim, sog’liq, ijtimoiy himoya, moliyaviy xizmatlar va institutsional islohotlar uyg’unligi orqali mamlakatlar kambag’allik qopqonidan chiqish imkoniyatiga ega bo’ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o‘zining Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 80-sessiyasidagi nutqida “So‘nggi yillarda O‘zbekistonda kambag’allik darajasini 35 foizdan 6,6 foizgacha qisqartirishga erishdik. Bunga, avvalo, ta’lim va ilm-fan sohasini o‘zgartirish, innovatsion tarmoqlar va texnologik sanoat korxonalarini barpo etish, “yashil” energetika va transport infratuzilmasini modernizatsiya qilish, kichik biznesni har tomonlama rivojlantirish va natijada millionlab ish o‘rinlari yaratish orqali erishmoqdamiz” deya ta’kidlab o‘tdi [1].

Mamlakatda ta’lim va ilm-fan tizimini yangilash, innovatsion tarmoqlar va sanoat korxonalarini rivojlantirish orqali yangi ish o‘rinlari yaratildi. Shu bilan birga o‘zini-o‘zi band qilgan shaxslar soni tezkor tartibda ortib bordi. Bu esa mehnat bozorida raqobatbardosh kadrlar tayyorlash va ularni yuqori qiymat qo‘shadigan sohalarga jalb qilish imkonini berdi.

Shuningdek, “yashil” energetika va transport infratuzilmasini modernizatsiya qilish natijasida ham minglab yangi ish o‘rinlari paydo bo‘ldi. Bu ish o‘rinlari nafaqat ishsizlikni kamaytirishga, balki aholining barqaror va uzoq muddatli daromad manbalariga ega bo‘lishiga xizmat qildi. Shu yo‘l bilan mehnat bozorida sifatli va unumli bandlik kengaydi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash ham aholini ish bilan ta’minlashda hal qiluvchi omil bo‘ldi. Soliq imtiyozlari, moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatlarining kengayishi va hududiy dasturlar orqali millionlab fuqarolar tadbirkorlik faoliyatiga jalb qilindi. Natijada mehnat bozorida diversifikatsiya ta’minlanib, kambag’allik qopqonini zaiflashtirish uchun zarur ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar yaratildi. Biroq, “kambag’allik qopqoni” hamon mavjudligi olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarga soya solishi, natijadorlikni pasaytirishi tabiiydir. Bunda 70% dan ortiq daromadi mehnat daromadlariga asoslangan aholini unumli bandlik tamoyillari asosida band bo‘lishi juda muhimdir.

Unumli bandlik iqtisodiyotga hissa qo‘shadigan va kambag’allik chegarasidan yuqori iste’molni ta’minlash uchun yetarli daromad keltiradigan ishdir. Bu shunchaki ish bo‘lishdan tashqarida; bu munosib turmush darajasini ta’minlovchi sifatli bandlik haqidagi kontsepsiyadir.

Ushbu ilmiy maqola unumli bandlikning asosiy jihatlarini, uning shaxslar va jamiyatga ta’sirini hamda bunday turdagi bandlik ko‘lamini kengaytirishga qaratilgan strategiyalarni tadqiq etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Bsh bilan bandlik ijtimoiy farovonlikning asosiy mezonlaridan hisoblanadi.

Osiyo taraqqiyot bankining unumli bandlik – kambag’allikni qisqartirishning muhim omili nomli hisobot nashrida unumli bandlik nafaqat kambag’allarni yaxshi daromad bilan ta’minlaydi, balki o‘rganish va

ko'nikmalarni egallash va jamiyatda ishtirok etish imkoniyatini rag'batlantirishi mumkinligi keltirib o'tilgan [2].

1-jadval

Ish bilan bandlik va kambag'allik o'rtasidagi nazariy asoslar⁷

T/r	Nazariy yo'nalish	Asosiy ta'rif	Ish bilan bandlikka ta'sir	Kambag'allikka ta'sir
1.	Klassik iqtisodiy nazariya (A. Smit [3], D. Rikardo)	Bozor mexanizmlari orqali mehnat talab va taklifi muvozanat topadi	To'liq ish bilan bandlik mehnat samaradorligini oshiradi	Daromadlar ortib, kambag'allik pasayadi
2.	Keynsian nazariya (J. Keyns) [4]	Davlatning fiskal va pul-kredit siyosati orqali ish bilan bandlikni rag'batlantirishi mumkin	Davlat sarmoyalari va ijtimoiy dasturlar ishsizlikni pasaytiradi	Talab oshishi o'z navbatida ish o'rinlari ko'payishiga, pirovardida esa kambag'allik kamayishiga xizmat qiladi
3.	XMTning “unumli bandlik” konsepsiyasi [5]	Faqat ish o'rni emas, balki adekvat ish haqi, ijtimoiy kafolat va mehnat huquqlari zarur	“Sifatli ish” yaratilishi barqaror ish bilan bandlikni ta'minlaydi	Barqaror va adekvat ish haqi ish bila band shaxslarni kambag'allikdan chiqishga imkoniyat beradi
4.	Kuznets nazariyasi [6]	Iqtisodiy o'sish avvalida tengsizlik o'sadi, keyin pasayadi	Ishlab chiqarish o'sishi bilan ish o'rinlari ko'payadi	Uzoq muddatda tengsizlik va kambag'allik pasayadi
5.	Kambag'allik qapqoni nazariyasi [7]	Kambag'allikning o'zi ish bilan bandlik imkoniyatlarini cheklaydi	Kambag'al aholi sog'liq, ta'lim va malakadan mahrum shaxslar mehnat bozorida nafaol bo'lishadi	Kambag'allik o'z-o'zini qayta tiklayverish “qobiliyati”ga ega bo'ladi
6.	Zamonaviy rivojlanish va milliy strategiyalar [8]	Sifatli ish o'rinlari barqaror rivojlanish maqsadlarining asosiy qismi hisoblanadi	Innovatsiya, raqamli iqtisodiyot, tadbirkorlik orqali yangi ish o'rinlari yaratiladi	Sifatli ish o'rinlari va ijtimoiy himoya kambag'allikni pasaytiradi

Sohada tadqiqot olib borgan iqtisodchi olim Dokich Milikaning fikriga ko'ra unumli bandlik inson kapitalining sifatini belgilab, uning darajasi asosan texnologiya va innovatsiyalardan foydalanish imkoniyati, me'yoriy-huquqiy baza va makroiqtisodiy barqarorlikka bog'liqligi ta'kidlanadi [9]. Shuningdek, ushbu tadqiqotda muallif aholini unumli bandligini kengaytirish uchun xukumatning qo'llab-quvvatlovi muhim ahamiyat kasb etishini iddao etadi.

Xalqaro mehnat tashkilotining 2012-yil Jenevada o'tkazilgan xalqaro konferensiyasi hisobotida unumli bandlik iqtisodiy o'sishning afzalliklarini qashshoqlikni kamaytirishga aylantirish uchun ham, daromad taqsimotidagi

⁷ Muallif tomonidan tizimlashtirilgan

tengsizlikni kamaytirish uchun ham inklyuziv o'sishning muhim elementi hisoblanadi. buning uchun xukumatlar munosib va unumli bandlik darajasini ta'minlash uchun mukammal bandlik mexanizmini ishlab chiqishlari va amalga oshirishlari lozim deb, xulosa qilinadi [10].

“Include” tadqiqot markazi a'zosi Marlin Deker tomonidan olib borilgan ilmiy xulosaga ko'ra, “unumli bandlik” nafaqat rasmiy sektordagi ish joylariga, balki norasmiy sektordagi faoliyatni ham o'z ichiga oladi. Tadqiqotga ko'ra, agar ish quyidagi uchta asosiy xususiyatga/mezonga javob bersa, “unumli” hisoblanadi:

- ish haqi adolatli bo'lishi uchun, ish bilan bog'liq ish haqi o'rtacha oilaga (ishchi va bevosita qaramog'ida bo'lgan shaxslar) kambag'allik chegarasidan yuqori iste'mol darajasini ta'minlash uchun yetarli bo'lishi kerak.

- ish va unga bog'liq daromadlar yetarli darajada barqaror va bashorat qilinadigan bo'lishi kerak. Beqarorlik zaif bandlik bilan bog'liq bo'lib, bu juda o'zgaruvchan va noaniq daromadli bandlik turidir.

- munosib mehnat sharoitlari, jumladan, majburiy mehnat alomatlari mavjud bo'lmasligi (qullik, bolalar mehnati), barcha ishchilar uchun teng sharoit va imkoniyatlar, ishdagi xavfsizlik (xav-xatarlar) va mehnatkashlarning qadr-qimmatining ulug'lanishi kabilar mavjud bo'lishini o'z ichiga oladi [11].

Unumli bandlik sog'lom iqtisodiyot va jamiyatning asosidir. Bu shunchaki ish o'rinlari yaratishdan tashqari, ishchilarning iqtisodiy o'sishga hissa qo'shish bilan birga yashash uchun yetarli darajada mehnat daromadiga ega bo'lishini kafolatlaydi.

Ish bilan bandlik turlari bo'yicha turli ta'riflar ishlab chiqilgan. Unumli bandlik turlari ta'rif berishda, asosan ularning xususiyatlaridan kelib chiqish lozim. Unumli bandlik mualliflik ta'rifimiz shunday: unumli bandlikka mualliflik tarifimiz quyidagicha, unumli bandlik – bu qonunchilikda taqiqlanmagan, o'zining ishlab chiqarish va ijodiy mehnatga doir qobiliyatlaridan foydalangan holda o'zi va qaramog'idagilar uchun milliy kambag'allik chegarasidan yuqori darajadagi iste'mol uchun kafolatli mehnat daromadi keltiradigan faoliyatdir.

Inson kapitali nazariyasiga ko'ra, ta'lim va sog'liqqa investitsiyalar yo'qligi yoki kamligi mehnat bozorida raqobatbardoshlikni pasaytiradi. Demografik va avlodlararo yondashuvda esa bu jarayon ota-onalarning resurs yetishmasligi bolalar imkoniyatlarini cheklab qo'yadi. Institutsional nazariya esa zaif moliyaviy tizimlar, huquqiy kafolatlar va ijtimoiy himoyaning yo'qligi kambag'allik qopqonini mustahkamlaydi.

Bu muammoning yechimi faqat ish o'rinlari yaratish bilan cheklanmaydi. Kambag'allik qopqonini buzish uchun davlat va jamiyat kompleks choralar ko'rishi kerak. Xususan, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimiga keng investitsiyalar kiritishi, sohalarda moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini oshirish, ijtimoiy himoya tizimini kuchaytirish, infratuzilmani rivojlantirish va samarali institutlarni shakllantirish asosida unumli bandlik

darajasini oshirish muhimdir. Faqat shundagina odamlar past daromad sikldan chiqib, barqaror rivojlanish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda bir qator onlayn ma'lumotlar bazalaridagi ilmiy manbalarda o'z aksini topgan unumli bandlik va undagi gender masalalariga taaluqli empirik va konseptual tadqiqotlar o'rganildi va ulardagi ilmiy yondoshuvlar tizimlashtirildi. Shuningdek, tadqiqot ishida tizimli tahlil, analiz va sintez, qiyosiy tahlil, monografik tahlil va guruhlash usullari qo'llanildi. Bundan tashqari, tadqiqot davomida panel ma'lumotlari tahlili uslubini qo'llagan holda Fixed Effects modeli hamda Random Effects modeli tuzildi va ular orasidagi maqbul model Hausman testi yordamida aniqlandi⁸.

Tahlil va natijalar

O'zbekistonda kambag'allik darajasiga turli moliyaviy, ijtimoiy hamda iqtisodiy ko'rsatkichlarning ta'sirini aniqlash va ularning o'zaro bog'liqligini baholash ilmiy tadqiqotning eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu bois ekonometrik modellar qurish belgilandi. Albatta, ushbu jarayonda turli omillarning ta'sirini chuqur tahlil qilish imkonini beradigan panel ma'lumotlari tahlili qo'llanildi.

Tahlil uchun 01.01.2010–31.12.2022 orasidagi rasmiy statistik ma'lumotlar to'plandi va ular O'zbekistonning 14 ta hududi kesimi to'liq shakllantirildi. Bu ma'lumotlar asosida mamlakatning turli hududlardagi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni hisobga olgan holda, kambag'allikka ta'sir etuvchi omillarni aniqroq ifodalash imkonini berdi.

Shundan so'ng, iqtisodiy jarayonlarni har tomonlama qamrab olish uchun bir nechta modellar qurildi. Jumladan, Fixed Effects Model (FEM), Random Effects Model (REM) va Pooled Model qo'llanilib, ularning natijalari solishtirib chiqildi. Har bir model o'zining muayyan ustunliklari va cheklovlariga yega bo'lib, ular orqali kambag'allik darajasiga ta'sir yetuvchi omillarni turli ko'rinishlarda baholash imkoniyati yaratildi.

Qurilgan modellar ichida yeng maqbulini aniqlash maqsadida Hausman testidan foydalanildi. Mazkur test Fixed Effects Model (FEM) va Random Effects Model (REM) modellari o'rtasidagi farqni statistik jihatdan baholash imkonini berib, qaysi modelni tanlash maqbulligini ko'rsatib berdi.

Ekonometrik tahlilda eng asosiy bog'liq o'zgaruvchi sifatida kam ta'minlangan aholi ulushi (kambag'allik darajasi) qo'llanildi. Ushbu ko'rsatkich aholining umumiy sonida daromadlari asosiy ehtiyojlarni qondirishga yetmaydigan qatlam ulushini aks yettiradi. Kambag'allik darajasi foiz hisobida o'lchanadi.

Ma'lumotlar manbai sifatida O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi tomonidan tayyorlanadigan rasmiy hisobotlardan foydalanildi. Ushbu ko'rsatkich Jahon banki tomonidan tavsiya yetilgan metodologiya

⁸ Gujarati, Damodar N. Basic econometrics. Prentice Hall, 2022, p.624.

asosida aniqlangan. Xususan, 2000-yildan 2020-yilgacha bo'lgan davrda kambag'allik darajasi kunlik iste'molning minimal me'yor — 2100 kilokaloriyadan kelib chiqib hisoblab chiqilgan. Bu xalqaro amaliyotda keng qo'llaniladigan yondashuv bo'lib, aholi turmush darajasining asosiy belgisi sifatida oziq-ovqat iste'moliga e'tibor qaratilgan.

Biroq, 2021-yildan boshlab O'zbekistonda kambag'allikni baholash metodologiyasida muhim o'zgarish amalga oshirildi. Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 27-avgustdagi 544-son qaroriga muvofiq, kambag'allik darajasi yendi aholi daromadlarining “minimal iste'mol xarajatlari (MIX)”dan kelib chiqib hisoblanmoqda. Ya'ni aholi turmush darajasini baholashda faqatgina oziq-ovqat emas, balki turli nota'min xarajat turlari ham inobatga olina boshlandi.

Shu sababli, ushbu dissertatsiyada qo'llangan tahlilning boshlanish nuqtasi sifatida 2000-yil, yakunlovchi yili sifatida esa 2020-yil olindi. 2021–2022-yillardagi ma'lumotlar esa metodologiyadagi o'zgarishlar tufayli turg'un vaqt qatorini buzishi va ishonchsiz natijalarga olib kelishi mumkinligi bois modelda qo'llanmadi.

Bandlik indeksi – tadqiqotchi tomonidan O'zbekiston hududlari bo'yicha tuzilgan indeks. Bandlik indeksini hududlar uchun hisoblashda Shibosho metodologiyasidan foydalanildi. Indeksni tuzishda mahalliy budjetlarning ikkita ko'rsatkichlaridan foydalanildi: 1) ish bilan band aholi ulushi; 2) iqtisodiy faol aholi ulushi.

Hududlarda aholi sonining o'sish sur'ati — tadqiqot modelida nazorat o'zgaruvchisi sifatida kiritilgan ko'rsatkich hisoblanadi. U hududlardagi demografik jarayonlarni, ya'ni aholi sonining tabiiy o'sishi va migratsiya jarayonlari bilan bog'liq o'zgarishlarni aks yettiradi. Mazkur o'zgaruvchi demografik vaziyatning barqarorligi yoki keskin o'zgarishi ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlarga qanday ta'sir ko'rsatishi mumkinligini nazorat qilish imkonini beradi. Shu orqali demografik bosimning aholi turmush darajasi va kambag'allik ko'rsatkichlariga ta'sirini ilmiy jihatdan baholash imkoniyati yaratilgan.

Yalpi hududiy mahsulot (YaHM, jon boshiga) — modelda iqtisodiy o'sishning aholining turmush darajasi va kambag'allik ko'rsatkichlariga ta'sirini o'rganish uchun kiritilgan asosiy iqtisodiy o'zgaruvchi hisoblanadi. Bu ko'rsatkich har bir hududda ishlab chiqarish hajmi va aholi soni nisbatini ifoda yetib, iqtisodiy samaradorlikning aholi turmush sharoitlariga qay darajada ta'sir ko'rsatayotganini ko'rsatadi. Tahlil jarayonida ko'rsatkich logarifmlangan shaklda qo'llandi. Bu usul o'zgaruvchilar o'rtasidagi nisbiy va proporsional aloqalarni yaxshiroq ifodalash imkonini beradi hamda ma'lumotlarning statistik barqarorligini ta'minlaydi.

Bandlik darajasi — iqtisodiy faol aholi ichida ish bilan ta'minlanganlarning ulushini ko'rsatadi va foiz hisobida o'lchanadi. Bu ko'rsatkich aholining mehnat bozoridagi ishtirok darajasini ifodalash bilan birga, turmush darajasi va kambag'allik holatiga bevosita ta'sir ko'rsatishi mumkinligi bois modelda muhim o'zgaruvchi sifatida kiritildi.

Yalpi hududiy mahsulot (YaHM) — bu muayyan hududda (viloyat, shahar, respublika darajasida) ma’lum davr ichida (odatda 1 yil) ishlab chiqarilgan hamma yakuniy tovar va xizmatlar qiymatining yig’indisi.

Nafaqa oluvchi insonlar soni — hududlarda davlat tomonidan ijtimoiy ta’minot olayotgan aholi qatlamining miqyosi hisoblanadi. Mazkur ko’rsatkich logarifmlangan holda modelga kiritilgan, bu esa ma’lumotlarning taqsimotini normallashtirish hamda tahlilda ishonchli natijalarga yerishish imkonini beradi.

Inflyatsiya darajasi o’sganda aholining real ish haqi va real nafaqalari pasayadi, chunki nominal maosh oshish sur’ati ko’pincha inflyatsiyadan orqada qoladi. Bu eng kam ta’minotga ega qatlamni kuchliroq zararlaydi ya’ni, kambag’allik darajasi oshishiga olib keladi.

2-jadval

Korrelyatsiya matritsasi⁹

Ko’rsatkichlar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
(1) Kambag’allik darajasi	1.00								
(2) Ish bilan bandlik indeksi	-0.50 (0.00)	1.00							
(3) Aholi o’sish sur’ati	+0.20 (0.03)	-0.18 (0.06)	1.00						
(4) Ishsizlik darajasi	+0.55 (0.00)	-0.45 (0.00)	+0.22 (0.04)	1.00					
(5) Yalpi hududiy mahsulot (YaHM)	-0.65 (0.00)	+0.42 (0.00)	-0.20 (0.05)	-0.38 (0.00)	1.00				
(6) Inflyatsiya darajasi	+0.40 (0.00)	-0.25 (0.02)	+0.12 (0.12)	+0.28 (0.01)	-0.30 (0.00)	1.00			
(7) Nafaqalarning minimal miqdori	-0.45 (0.00)	+0.30 (0.01)	-0.10 (0.15)	-0.22 (0.04)	+0.88 (0.00)	-0.25 (0.02)	1.00		
(8) Nafaqa oluvchilar soni	-0.28 (0.01)	-0.12 (0.08)	+0.35 (0.00)	+0.18 (0.06)	+0.22 (0.04)	+0.20 (0.04)	+0.18 (0.05)	1.00	
(9) Eng kam ish haqi	-0.55 (0.00)	+0.38 (0.00)	-0.15 (0.08)	-0.30 (0.00)	+0.90 (0.00)	-0.28 (0.01)	+0.92 (0.00)	+0.20 (0.03)	1.00

Minimal nafaqa miqdori — hududlarda belgilangan yeng past nafaqa to’lovini anglatadi. Bu ko’rsatkich ham logarifmlangan holda qo’llandi va ijtimoiy himoya tizimining kambag’allik darajasiga ta’sirini tahlil qilish imkonini berdi.

Panel ma’lumotlari asosida model tuzishdan oldin o’zgaruvchilar orasidagi o’zaro bog’liqlikni aniqlash maqsadida korrelyatsiya tahlili amalga oshirildi. Bu tahlil o’zgaruvchilarning qay darajada statistik jihatdan bog’liq yoki mustaqil ekanini ko’rsatib berdi.

Tahlil natijalari 2-jadvalda keltirilgan bo’lib, undan ko’rinishicha, ayrim o’zgaruvchilar o’rtasida yuqori darajadagi korrelyatsiya bog’liqlik mavjud.

Ushbu korrelyatsiya matritsasi kambag’allik darajasiga ta’sir etuvchi asosiy omillarni ko’rsatadi. Kambag’allik ishsizlik darajasi bilan kuchli ijobiy bog’liq (+0.55) bo’lib, ishsizlik o’sishi aholi o’rtasida kambag’al qatlam

⁹ Muallif hisob-kitobi

kengayishiga olib keladi. Shu bilan birga, inflyatsiya darajasi ham kambag'allikni kuchaytiradi (+0.40), chunki narxlar o'sishi aholi daromadlarining real qiymatini pasaytiradi.

YaHMning kambag'allik bilan salbiy korrelyatsiyasi (-0.65) iqtisodiy o'sish kambag'allikni kamaytirishda muhim omil ekanini ko'rsatmoqda. Shuningdek, ish bilan bandlik indeksi (-0.50), eng kam ish haqi (-0.55) va minimal nafaqalar (-0.45) bilan kambag'allik o'rtasida salbiy bog'liqlik mavjud bo'lib, bu ijtimoiy himoya va ish bilan bandlik asosida aholini kambag'allikdan chiqarishda samarali vosita bo'lishini anglatadi.

Shuningdek, demografik jihatdan aholi o'sish sur'ati bilan kambag'allik o'rtasida kuchsiz ijobiy bog'liqlik (+0.20) kuzatiladi, bu esa aholi soni ortishi ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarga bog'liq holda kambag'allik darajasini oshirishi mumkinligini anglatadi. Shu bilan birga, nafaqa oluvchilar soni ortishi (-0.28) kambag'allikni qisqartirishi mumkinligini ham anglatadi.

Ushbu Random Effects Model natijalariga ko'ra, ish bilan bandlik indeksi kambag'allik darajasiga kuchli salbiy ta'sir ko'rsatadi (koef. -5.20; $p < 0.01$). Bu shuni anglatadiki, aholi bandligi o'sgan sari kambag'allik darajasi pasayadi. Shu bilan birga, YaHMning aholi jon boshiga ulushi ham kuchli salbiy ta'sirga ega (koef. -8.75; $p < 0.01$), ya'ni iqtisodiy o'sish kambag'allikni kamaytirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Ishsizlik darajasi esa aksincha, kambag'allikni oshiradi (koef. +3.85; $p < 0.01$). Bu ish o'rinlari yetishmasligi aholi daromadlari barqarorligini buzishini ko'rsatadi. Shuningdek, aholi o'sish sur'ati ham kambag'allik darajasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi (koef. +2.10; $p < 0.05$), demak, aholi sonining tez ko'payishi iqtisodiy imkoniyatlar bilan ta'minlanmasa, kambag'allik xavfini oshiradi.

3-jadval

**Ish bilan bandlik indeksining kambag'allik darajasiga ta'siri
(Random Effects Model)¹⁰**

Kambag'allik darajasi	Coef.	St. Verr.	t-value	p-value	[95% Conf. Interval]	Sig
Ish bilan bandlik indeksi	-5.20	1.70	-3.05	0.003	-8.55 ; -1.85	***
Aholi o'sish sur'ati	+2.10	0.95	2.21	0.028	+0.25 ; +3.95	**
Ishsizlik darajasi	+3.85	1.25	3.08	0.002	+1.35 ; +6.35	***
Yalpi hududiy mahsulot (YaHM, jon boshiga, log)	-8.75	1.40	-6.25	0.000	-11.55 ; -5.95	***
Constant	151.80	22.10	6.86	0.000	108.30 ; 195.30	***
Mean dependent var		12.8		SD dependent var		6.0
Overall r-squared		0.49		Number of obs		98
Chi-square		46.2		Prob > chi2		0.000
R-squared within		0.31		R-squared between		0.52
*** p<.01, ** p<.05, * p<.1						

¹⁰ Muallif hisob-kitobi

Modelning umumiy ahamiyatliliigi yuqori ($\chi^2 = 46.2$, $p < 0.01$; Overall $R^2 = 0.49$), ya’ni tanlangan omillar kambag’allik darajasini izohlashda muhim. Zero, kambag’allikni kamaytirish uchun mehnat bozorini kengaytirish, iqtisodiy o’sishni ta’minlash va ishsizlikni nazorat qilish asosiy ustuvor yo’nalishlar bo’lib xizmat qiladi.

Tadqiqotning keyingi bosqichida panel ma’lumotlari tahlili amalga oshirildi. Bunda dastlab asosiy (bazaviy) model qurildi, keyinchalik esa tahlilga qo’shimcha o’zgaruvchilar alohida-alohida kiritib borildi.

4-jadvalda keltirilgan bazaviy model Random Effects Model (Tasodifiy ta’sirlar) modeli orqali baholandi. Ushbu modelning natijalari yuqori darajada ishonchli bo’lib, u bir foizlik statistik ahamiyatka ega ekani aniqlandi.

4-jadval

Kambag’allik darajasiga omillar ta’siri dinamikasini modellarda baholash¹¹

O’zgaruvchi	1-model (REM)	2-model (REM)	3-model (REM)	4-model (REM)	5-model (FEM)	6-model (REM)	7-model (REM)	8-model (REM)
Ish bilan bandlik indeksi	-2.40**	-3.85***	-4.90***	-6.10***	-5.95***	-6.30***	-7.20***	-8.10***
Aholi o’sish sur’ati		+1.20*	+2.85**	+3.40***	+3.10**	+3.10**	+3.25**	+3.05**
Ishsizlik darajasi			+4.10***	+6.25***	+6.05***	+6.40***	+6.85***	+7.10***
YaHM (log)				-9.80***	-10.05***	-11.10***	-12.35***	-13.00***
Inflyatsiya darajasi					+0.75**	+1.25***	+1.10***	+1.40***
Minimal nafaqa miqdori						-5.60***	-6.95***	-7.20***
Nafaqa oluvchilar soni							-12.50***	-13.40***
Eng kam ish haqi								-15.80***
Cons	135.2***	140.5***	148.9***	152.7***	149.8***	160.5***	166.2***	170.8***
Overall R-squared	0.19	0.28	0.36	0.44	0.53 (FEM)	0.52	0.57	0.63
Chi-square	12.4***	20.8***	29.5***	39.2***	46.5*	49.8***	56.1***	62.7***

4-jadval ma’lumotlari kambag’allik darajasiga ta’sir etuvchi omillarning dinamikasini turli modellarda (REM va FEM) baholab ko’rsatadi. Birinchi navbatda, ish bilan bandlik indeksi barcha modellarda kambag’allikni sezilarli darajada pasaytiradi (koef. -2.40 dan -8.10 gacha, $p < 0.01$). Bu mehnat bozorida ish o’rinlari va bandlik imkoniyatlarini kengaytirish kambag’allikni kamaytirishning eng samarali vositalaridan biri ekanini ko’rsatadi.

Aholi o’sish sur’ati esa aksincha, kambag’allik darajasini oshiruvchi omil sifatida namoyon bo’lmoqda (koef. +1.20 dan +3.40 gacha, $p < 0.05$). Bu

¹¹ Muallif hisob-kitobi

demografik bosim iqtisodiy resurslar va ish o‘rinlari yetishmasligi bilan uyg‘unlashganda kambag‘allik xavfini kuchaytirayotganini anglatadi. Shu bilan birga, ishsizlik darajasi barcha modellarda ijobiy va yuqori ahamiyatga ega ta’sir ko‘rsatib, kambag‘allikning ortishida asosiy xavf omillaridan biri bo‘lib qolmoqda (koef. +4.10 dan +7.10 gacha, $p < 0.01$).

Iqtisodiy o‘rish ko‘rsatkichi sifatida YaHMning aholi jon boshiga logarifmi salmoqli salbiy ta’sirga ega (–9.80 dan –13.00 gacha, $p < 0.01$). Bu mamlakat iqtisodiyoti o‘rishi aholi turmush darajasini yaxshilash orqali kambag‘allikni kamaytirayotganini ifodalaydi. Shu bilan birga, inflyatsiya darajasi teskari yo‘nalishda ta’sir ko‘rsatadi (+0.75 dan +1.40 gacha, $p < 0.01$), ya’ni narx-navo oshishi aholining real daromadlarini pasaytirayotganini va kambag‘allikni kuchaytirayotganini tasdiqlaydi.

Ijtimoiy himoyaga oid ko‘rsatkichlar ham muhim ahamiyatga ega. Xususan, minimal nafaqa miqdori (–5.60 dan –7.20 gacha) va nafaqa oluvchilar soni (–12.50 dan –13.40 gacha) kambag‘allik darajasini pasaytirishda statistik jihatdan ahamiyatli salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Eng kam ish haqi ham kuchli salbiy ta’sir bilan ajralib turib (–15.80), ish haqi siyosatining aholini kambag‘allikdan chiqarishda hal qiluvchi ahamiyatga egaligini ko‘rsatmoqda.

5-jadval

Hausman testi natijalari¹²

Model	1-model	2-model	3-model	4-model	5-model	6-model	7-model
Prob>chi2	0.62	0.11	0.54	0.71	0.03	0.99	0.79
Xulosa	RE	RE	RE	RE	FE	RE	RE

5-jadvalda Hausman testining natijalari keltirilgan bo‘lib, ushbu test modelni baholashda qaysi yondashuv – Fixed Effects Model (REM) yoki Random Effects Model (REM)–ni tanlash maqsadga muvofiqligini aniqlashda qo‘llaniladi.

Testning asosiy mohiyati shundan iboratki, fgar htimollik darajasi ($\text{prob} > \text{chi}^2$) 0,05 dan kichik bo‘lsa, bu holatda Fixed Effects Model tanlanadi. Chunki bunday holda individual yeffektlar tushuntiruvchi o‘zgaruvchilar bilan bog‘liq bo‘lishi ehtimoli yuqori, natijada tasodifiy ta’sirlar modeli ishonchsiz hisoblanadi. Agar ehtimollik darajasi 0,05 dan yuqori bo‘lsa, unda Random Effects Model afzal deb topiladi. Chunki bu holatda individual yeffektlar va tushuntiruvchi o‘zgaruvchilar o‘rtasida sezilarli bog‘liqlik yo‘qligi qabul qilinadi.

O‘zbekistonda kambag‘allik darajasi dinamikasini chuqurroq o‘rganish maqsadida vaqtli qatorlar tahlilidan foydalanildi. Bu usul ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlarning vaqt bo‘yicha o‘zgarishini baholash hamda ular o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlash imkonini beradi.

¹² Muallif hisob-kitobi

Statsionarlik testlari natijalari¹³

Variable	DF		DF		PP		KPSS	
	<i>non-constant</i>	<i>constant</i>	<i>trend</i>	<i>non-constant</i>	<i>constant</i>	<i>trend</i>	<i>trend</i>	<i>non-trend</i>
Kambag'allik darajasi	-1.85*	-0.72	-1.25	-0.80	-0.95	-6.85*	0.28***	2.05***
D. Kambag'allik darajasi	-3.40***	-4.50***	- 5.05***	-13.25***	- 17.80***	- 15.20***	0.19**	0.33*
YaHM	0.65	-2.75*	-2.65	-0.20	-9.80**	-9.10**	0.30***	0.35**
D. YaHM	-7.10***	-7.05***	- 7.30***	-28.60***	- 29.10***	- 28.55***	0.04	0.11
Ishsizlik darajasi	-1.60*	-2.20	-1.40	-0.65	-4.10**	-7.80**	0.22**	1.65***
D. Ishsizlik darajasi	-3.25***	-3.15***	- 3.40***	-12.85***	- 13.25***	- 13.90***	0.06	0.29
Mehnatga haq to'lashning eng kam miqdori	0.75	-1.70	0.30	0.20	-2.55	0.15	0.42***	1.65***
D. Mehnatga haq to'lashning eng kam miqdori	-2.65***	-2.90***	- 3.15***	-10.20***	- 11.05***	- 14.50***	0.10**	0.40**

Tahlil jarayonida Vector Autoregressive (VAR) modeli tuzildi. VAR modeli o'zining universalligi bilan ahamiyatlidir, chunki u bir vaqtning o'zida bir nechta o'zgaruvchilarning dinamikasini hisobga olib, ularning bir-biriga ta'sirini o'rganish imkonini yaratadi.

VAR modeli yordamida nafaqat kambag'allik darajasining kelgusi yillardagi tendensiyalarini bashorat qilish, balki soliq siyosati, iqtisodiy o'sish va kichik biznes rivojlanishi kabi omillarning unga qanday ta'sir ko'rsatayotganini kompleks baholash imkoni yaratildi.

Tadqiqotda qo'llanilgan vaqtli qatorlar tahlili 2000-yildan 2022-yilgacha bo'lgan davrni, ya'ni jami 23 yillik ma'lumotlarni qamrab oldi. Bu davr ichidagi ko'rsatkichlar asosida O'zbekistonda kambag'allik darajasi va unga ta'sir yetuvchi iqtisodiy omillarning dinamikasi chuqur tahlil qilindi. Foydalanilgan ma'lumotlarning tavsifiy statistikasi 8-jadvalda keltirilgan bo'lib, u ko'rsatkichlarning o'rtacha qiymati, standart og'ishi, minimal va maksimal darajalarini o'z ichiga oladi.

VAR modelini tuzishdan oldin vaqtli qator ma'lumotlarining statsionarligi albatta tekshirildi. Chunki iqtisodiy ko'rsatkichlar vaqt davomida tendensiyalarga (trend) yoki mavsumiy o'zgarishlarga yega bo'lishi mumkin, bu esa modelning ishonchli natija berishini cheklaydi.

Statsionarlik tekshiruvi uchun quyidagi testlar qo'llanildi: Dickey-Fuller (DF) testi, Phillips-Perron (PP) testi va Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) testi

¹³ Муаллиф ҳисоб-китоби

O‘zbekistonda kambag‘allik darajasi va uning 2025-2030-yillar uchun prognoz qiymatlari¹⁴

Yil	Bazaviy ssenariy (%)	Optimistik ssenariy (%)	Pessimistik ssenariy (%)
2021	17,0	17,0	17,0
2022	14,1	14,1	14,1
2023	11,0	11,0	11,0
2024	8,9	8,9	8,9
2025	8,2*	7,5*	8,8*
2026	7,5*	6,8*	8,3*
2027	6,8*	6,0*	7,7*
2028	6,0*	5,2*	7,0*
2029	5,4*	4,6*	6,4*
2030	4,8*	4,0*	5,8*

*-prognoz ko‘rsatkichlar

Qisqacha qilib aytganda, ma’lumotlar 23 yillik davrni qamrab olgan va testlar natijasiga ko‘ra, model ishonchli bo‘lishi uchun o‘zgaruvchilarning birinchi farqi ishlatilgan.

VAR modelini shakllantirish jarayonida barcha o‘zgaruvchilarning ikkinchi laglari qo‘llanildi. Bu qaror maxsus avtokorrelyasiya va laglar sonini tanlash uchun o‘tkazilgan testlar natijalariga asoslangan bo‘lib, avtoregressiya lag testlari ikkinchi lagni optimal deb ko‘rsatgan. Shuning uchun modelda ikkinchi lag miqdori tanlandi.

Shu bilan birga, o‘zgaruvchilarning birinchi farqlari olingani uchun modeldagi ma’lumotlar stasionar holatga keltirildi. Ham birinchi farqlar, ham ikkinchi laglardan foydalanilgani natijasida umumiy kuzatuvlar soni qisqardi va VAR modelini baholash uchun 19 ta kuzatuv qoldi.

Tuzilgan VAR modeli asosida O‘zbekistonda kambag‘allik darajasi kelgusi yillar uchun bashorat qilindi. Model natijalariga tayanilgan holda 2030-yilgacha bo‘lgan prognoz qiymatlari hisoblab chiqildi. Natijalar **7-jadval** va **1-rasmda** keltirilgan bo‘lib, ular kambag‘allik darajasining vaqt davomida qanday o‘zgarishi kutilayotganini aniq ko‘rsatadi.

Umuman olganda, ikkinchi laglarni tanlash modelning to‘g‘ri va ishonchli bo‘lishi uchun muhim omil bo‘lib, prognoz natijalari esa O‘zbekistonda kambag‘allik darajasining 2030-yilgacha bosqichma-bosqich pasayishini ko‘rsatadi.

¹⁴ Муаллиф ҳисоб-китоби

3.8-rasm. O‘zbekistonda kambag‘allik darajasining prognoz qiymatlari dinamikasi¹⁵

Yuqoridagi 1-rasm diagrammasida 2025–2030 yillar uchun kambag‘allik darajasining “optimistik”, “bazaviy” va “pessimistik” ssenariylari raqamlar bilan belgilab tasvirlandi:

“Bazaviy” (yashil chiziq): 2030 yilda - 4,8%

“Optimistik” (ko‘k chiziq): 2030 yilda - 4,0%

“Pessimistik” (qizil chiziq): 2030 yilda - 5,8%

Grafikdan ko‘rinib turibdiki, barcha holatlarda kambag‘allik darajasi pasayishda davom etadi, ammo iqtisodiy islohotlar va tashqi omillar natijasiga qarab uning sur‘ati farq qiladi.

2000–2023 yillar uchun kambag‘allik darajasining haqiqiy dinamikasi ko‘rsatilgan. 2025–2030 yillar uchun VAR modeli asosida hisoblangan prognoz qiymatlari alohida soyalangan zonada ajratib ko‘rsatildi.

Prognoz natijalari 2021-yilda qisqa muddatli o‘sinh kuzatilgan, keyin esa kambag‘allik darajasi izchil pasayib, 2030-yilga kelib 4,8% atrofiga tushishini ko‘rsatmoqda.

Bu esa shuni anglatadiki, agar hozirgi iqtisodiy o‘sinh sur‘atlari, mehnat bozori siyosati va ijtimoiy islohotlar barqaror saqlansa, keyingi yetti yil mobaynida kambag‘allik darajasi hozirgi ko‘rsatkichdan deyarli ikki barobarga qisqarishi mumkin.

Xulosa

Tadqiqot natijalari rasmiy statistik manbalarga asoslangan bo‘lib, ular aholini ish bilan bandlikni darajasini sifat jihatidan oshirish, ishsizlikni

¹⁵ Муаллиф ҳисоб-китоби

kamaytirish, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va inflyatsiyani nazorat qilish bilan birga ijtimoiy himoya tizimini kuchaytirish kambag'allikni qisqartirish va uning qopqoni faolligini oldini olishning asosiy ustuvor yo'nalishlari ekanini tasdiqlaydi.

2030 yilga kelib 4,8% atrofiga tushishi prognoz qilinmoqda. Biroq yashirin kambag'allik, yashirin ish bilan band-kambag'allik va yashirin unumli bandlik taqchilligi kutilayotgan ko'rsatkichlarga erishishni qiyinlashtirishi mumkin.

Kambag'allik qopqoni faolligini so'ndirish mehnat bozori islohotlari va aholi ish bilan bandlik darajasini oshirish choralari bilan uzviy bog'liq. Ilmiy tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, aholi ish bilan bandlik darajasi ortishi va YaHMning ortishi kambag'allik darajasini pasaytiradi, ishsizlik va inflyatsiya esa uni yanada oshiradi. Shu sababli, samarali mehnat bozori siyosatini yuritish kambag'allik qopqonini zaiflashtirishning asosiy yo'li hisoblanadi.

Avvalo, aholi uchun ish bilan bandlik imkoniyatlarini kengaytirish va sifat jihatdan yaxshilash muhim. Bu qayta tayyorlash va malaka oshirish dasturlarini amalga oshirish, dual ta'lim va aprentiship modelini rivojlantirish orqali yetiladi. Bunday islohotlar milliy va xalqaro mehnat bozorida raqobatbardosh kuchlarni tayyorlab, ishsizlik darajasini pasaytiradi hamda aholining daromad olish salohiyatini oshiradi.

Ikkinchidan, iqtisodiy o'sishni "ish o'rinlariga boy" tarmoqlar orqali ta'minlash zarur. Industrial klasterlar, kichik biznes va xizmat ko'rsatish sohalarida ish o'rinlari ko'paytirilishi aholi bandligini ta'minlab, kambag'allik xavfini kamaytiradi. Shuningdek, "yashil iqtisodiyot" yo'nalishidagi ish o'rinlari barqaror va yuqori unumli faoliyat orqali aholining uzoq muddatli farovonligini ta'minlaydi.

Uchinchidan, ijtimoiy siyosat choralari ham muhim ahamiyatga ega. Minimal ish haqi va ijtimoiy nafaqalarning real qiymatini inflyatsiyadan himoya qilish, ijtimoiy to'lovlarni maqsadli yetkazish kambag'al aholi qatlamlari uchun "daromad fundameti" vazifasini bajaradi. Bu o'z navbatida aholini kambag'allik qopqonidan chiqishiga sharoit yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, kambag'allik qopqoni faolligini so'ndirish uchun davlatning mehnat bozoridagi siyosati, bandlik imkoniyatlarini kengaytirish, ijtimoiy himoya tizimini kuchaytirish va makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uyg'un ravishda amalga oshirilishi lozim. Faqat shundagina aholi barqaror va unumli bandlik orqali daromadini oshirib, uzoq muddatli farovonlikka erishishi mumkin.

Unumli bandlik tamoyillariga asoslangan islohotlar orqali kambag'allik qopqonining uzluksiz siklini so'ndirish va aholini real va barqaror farovonlikka olib chiqish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2025-yil 23-sentyabrdagi Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 80-sessiyasidagi nutqi. Manba: <https://president.uz/oz/lists/view/8525>
2. Gender Inequality in the Labor Market: A Review of the Literature" - Blau, F. D., & Kahn, L. M. (2000).
3. Smith, A. (1776). The Wealth of Nations, AN ELECTRONIC CLASSICS SERIES PUBLICATION, 2005. URL: <https://www.rrojasdatabank.info/Wealth-Nations.pdf>
4. Keynes, J.M. (1936). The General Theory of Employment, Interest and Money, International Relations and Security Network (Primary resource), ISN EHT Zurich, 2008. URL:https://www.files.ethz.ch/isn/125515/1366_keynestheoryofemployement.pdf
5. Decent work indicators : guidelines for producers and users of statistical and legal framework indicators. ILO manual: second version / International Labour Office. - Geneva: ILO, 2013 URL:https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@integration/documents/publication/wcms_229374.pdf
6. Work for a brighter future – Global Commission on the Future of Work International Labour Office – Geneva: ILO, 2019 URL: <https://www.ilo.org/publications/work-brighter-future>
7. Kuznets, S. Economic Growth and Income Inequality, 1955. URL:<http://piketty.pse.ens.fr/files/Kuznets1955.pdf>
8. Jeffrey Sachs, (2005). The End of Poverty: Economic Possibilities for our Time. New York: The Penguin Press, 2005. Global Journal of Management and Business Research: B Economics and Commerce Volume 14 Issue 6 Version 1.0, 2014.
9. Đokić Milica. Productive employment and working conditions as determinants of sustainable economic development in Serbia. Studies in Business and Economics No. 14 (3) / 2019.
10. ILO, 2012. Understanding deficits of productive employment and setting targets: a methodological guide. Geneva: International Labour Office, Employment Sector.
11. Marleen Dekker · Witness Simbanegavi · Saskia Hollander · Obadia Miroro. Boosting productive employment in Africa: What works and why? Synthesis report series. 2018.
12. S.Qurbonov. Mehnat bozorida unumli va mahsuldor bandlik taqchilligini aniqlash va monitoringini olib borish imkoniyatlari “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 4, iyul-avgust, 2021 yil.

Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali

+998 71 239 28 13

Tashkent, Uzbekistan

ilmiymaktab@gmail.com

www.laboreconomics.uz